

Lilla Isie kyrka

Lunds stift



Fasad mot norr.

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

KRISTINA SIMONSSON, 2018-12-20

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan 
LUNDS STIFT

Lilla Isie kyrka

Källstorps församling, Skytts kontrakt, Lunds stift, Lilla Isie socken,
Trelleborg Västra Torp 9:21, Trelleborgs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön



Från öster. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Byarna Lilla Isie och Västra Torp ligger på Söderslätt cirka en kilometer från sydkusten och en mil öster om Trelleborg. (Den medeltida kyrkan låg i Lilla Isie men den nya kyrkan byggdes 1858 i Västra Torp.) Slättbygden har Sveriges bästa åkerjord. De goda förutsättningarna för odling gjorde redan under förhistorisk tid området attraktivt. Kring 1000-talet, efter befolkningsökning och förbättringar inom jordbruket, skedde en omfattande bybildning. Under 1100-talet bildades socknarna och flera romanska kyrkor byggdes i området, ibland ersatte de en träkyrka. Till Lilla Isie socken hör även Böstes fiskeläge. På en karta från 1797 ligger Västra Torps gårdar samlad som en långsträckt rundby kring en delvis bebyggd byplats. Byn var omgiven av odlingsmark indelad i en mängd smala tegar. Denna struktur behölls

fram till enskiftet i början av 1800-talet då landskapet omvandlades. Jorden sammanfördes i större enheter, byn splittrades och flera av de arton gårdarna flyttades ut från bykärnan. Nya gatehus byggdes under 1800-talet. En brand 1899 ödelade ett tiotal hus i byn. En ny stor skola uppfördes på 1920-talet.

De senaste decennierna har inneburit ökad mekanisering av jordbruket, sammanslagning till större enheter av jorden och minskat behov av arbetskraft i lantbruket. Den lilla byn idag består av en handfull gårdar, några gatuhus och fristående villor.

Kyrkogården ligger i norra delen av byn längs Västra Torps byaväg. Mot norr och öster gränsar jordbruksmark. På andra sidan vägen mot väster finns en kringbyggd gård. I söder gränsar en hästhage och en gård. Längs byavägen ligger den gamla skolan som varit pensionat och en bit bort en krog i ett gatehus.

Kyrkobyggnaden

Den nuvarande kyrkan ersatte 1858 en medeltida kyrka. Den äldre kyrkan hade långhus och rakt avslutat kor i öster. Vapenhus byggdes till under medeltiden framför södra ingången och en korsarm i norr byggdes 1776. På kyrkogården stod en klockstapel för två klockor. Den gamla kyrkan är markerad med klippta häckar på en ödekyrkogård i Lilla Isie.

Kraftig befolkningstillväxt och en dåligt underhållen kyrka resulterade i beslut om nybyggnad. Byggmästare Magnus Cederholm gjorde ett ritningsförslag på en ny kyrka, som förmodligen bearbetades av Ludvig Hedin på Överintendentsämbetet. Cederholm var en ofta anlita byggmästare av C G Brunius och hans inflytande syns. Den nya kyrkan byggdes i Västra Torp, söder om byn Lilla Isie. Kyrkan fick därmed en mer central placering för Böste fiskeläge och Västra Torp som ingick i Lilla Isie församling. Magnus Cederholms son, byggmästare Johan Cederholm, fick uppdraget att leda bygget som påbörjades 1856. Den gamla kyrkan revs 1857. Den nya kyrkan invigdes i augusti 1858. Material från den rivna kyrkan återanvändes.

Kyrkan har flera gånger reparerats, nedan följer ett urval från underhållsplanen.

1881 fick kyrkan orgel och 1884 ersattes korset som altarpopsats med en oljemålning. 1910 genomfördes en ombyggnad efter förslag av arkitekt G Holmdahl. Tegelgolvet ersattes av gjutet cementgolv som belades med viktoriaiplattor. Nytt trägolv under bänkarna. Den slutna bänkinredningen ersattes med ny öppen inredning.

1982 underbyggdes orgelläktaren med wc, förråd och trappa. Tegelgolvet i vapenhuset byttes till kalksten. Bänkarna omgrupperades efter 1855 års ritning utan sidogångar. Förslaget var utformat av arkitekt L Persson.

1998 lades koppartaket om, taklaget reparerades, nytt undertak. Putslagning och kalkning.

1998-2000 gjordes invändig restaurering. Befintlig färg i kyrkorummet togs bort och väggar och valv putsades och målades med kalk. Inredningen målades med linoljefärg. WC togs bort.

2016 dränerades norr och öster om kyrkan.

Exteriör

Kyrkan består av rektangulärt långhus och en halvrund absid för sakristian i öster samt ett smalare kvadratisk torn i väster. Samtliga delar är från 1858.

Murarna är uppförda av grovt tuktad gråsten med detaljer av tegel. Murarna är spritputsade med slätputsade listverk och runt muröppningar. Kyrkan är vitfärgad. Murarna saknar sockel. Långhuset och absidens murar avslutas med en takfotsgesims med en rundbågsfris och ett listverk med tre raka språng. Tornet har höga gavelrösten med blinderingsnischer i alla väderstreck.

Kyrkan har två ingångar, huvudingång genom tornet i väster och prästingång i absiden i öster. Västportalen är slätputsad, utkragande och avslutas med en rundbågsfris och listverk. Pardörren av ramverk sitter i en rundbågig nisch med två språng. Utanför sitter ytterligare en dörr med ramverk av trä och fyllningar av nät. Prästingången sitter i en rundbågig slätputsad nisch som innefattar ett fönster och en dörr i en stickbågig muröppning. Dörren är klädd med stående panel.



Fasad mot sydöst.



Fönster och rundbågsfris.



Västportalen.

Kyrkans fönster sitter i rundbågiga öppningar med två slätputsade språng. Fönstren är parställda, rundbågiga och avdelade med en tegelpelare. Gjutjärnsfönstren har rombiskt mönster och masverk i ovankant. Glaset är klarglas och färgat glas i masverket. Solbänkarna är gjutna och vitputsade. Tornet har även runda fönster med gjutjärnsbågar samt dubbla rundbågiga ljudöppningar med luckor klädda med svart plåt. Solbänkarna är täckta med vit plåt på tornet.

Långhuset har sadeltak, absiden halvt kägeltak och tornet högt uppdragna gavelrösten och torntak. Sadeltaket är belagt med gula enkupiga tegelpannor. Pannorna ligger i bruk på gavlarna utan vindskivor enligt skånsk tradition. Absidtaket är täckt med plåt i solfjädersform. Torntaket är belagt med skivor av kopparplåt med vertikala ståndfalsar. Avvattningen är med hängrännor och stuprör av koppar.

Interiör

Vapenhuset ligger i tornets bottenvåning och är nästan kvadratisk. Rummet har ljus från två stora gjutjärnsfönster och har hög takhöjd. På golvet ligger grå och röd kalksten, väggar och tak är slätputsade och vitfärgade.

Rummet är möblerat med bord, bänk, broschyrställ och klädhängare på fot. En grå pardörr av ramverk med glas i översta fyllningen leder till långhuset.



Långhuset mot koret i öster.

Kyrkorummet består av långhus och kor. I absiden i öster inryms sakristia. I väster finns en orgelläktare. Öppna blå bänkar står på ömse sidor om mittgången i långhuset. Bänkarna går ut till ytterväggarna.

Långhuset är välvt med fyra kryssvalv med rektangulära ribbor som vilar på trespråkiga pilastrar med kragband. Gördel- och sköldbågar är rundbågiga. Väggar och valv är slätputsade och vitfärgade. I valven hänger ljuskronor av mässing och på väggarna lampetter. Kyrkorummet är ljust och belyses av stora högt sittande

gjutjärnsfönster.

Golvet i mittgången och i koret är belagt med så kallade Victoriaplattor, cementplattor, i vitt och svart lagda diagonalt. Längs bänkraderna löper en meanderfris. Under bänkarna ligger brädgolv.

Koret är en del av långhuset men är upphöjt med två trappsteg av terrazzo. I norr står predikstolen, piano och ljusbärare. I söder står dopfunt, dopaltare och bänk. Innanför altarringen ligger brädgolv. Vid båda sidor om altaruspsatsen finns ett träskrank som avdelar sakristian i absiden. Träväggen är uppbyggd med ramverk och fyllningar målade i grått och vitt och krönt med snidade bladornament.



Långhuset mot orgelläktaren i väster.

Sakristian inryms i absiden bakom altaruspsatsen. Golvet är belagt med brädor och med tegel framför ytterdörren. Taket är välvt med ett sjukappigt valv med ribborna vilande på konsoler på väggen. Rummet är ljust med stora fönster. Möblerat med förvaringsskåp och bord.

Orgelläktaren i väster vilar på runda pelare. Undersidan är klädd med ljusgrå pärlspontpanel. Läktarbarriären är tät med ramverk och fyllningar indelade av pilastrar och målade i grått och blått. Barriären är förhöjd med rundrör av metall. Läktaren är delvis underbyggd med förråd och trapprum. Väggen i långhuset till

inbyggnaderna är klädd med vit stående panel.

Orgelläktaren och tornets övre våningar nås från trapprummet under orgelläktaren. Väggarna är putsade, på golven ligger brädor. I klockvåningen står klockbocken med två klockor. Det finns ljudöppningar åt fyra håll.

Vinden nås genom en liten plåtlucka på andra våningen. Halvstensvalven är oisolerade. Taklaget av furu består av sparrar, hanband, stödben, tassar och remstycke. Taklaget är delvis utbytt.

Inredning och inventarier

Altare, altarring och predikstol är från kyrkans tillkomst men har fått ny färgsättning.

Altaret av gråmålade furubrädor är från 1858. En lucka finns på sidan för att kunna använda altaret för förvaring.

Altaruppsatsens tavla från 1884 är målad av konstnären Mårten Eskil Winge. Tavlan i dova färger föreställer Jesus och Martha. Bilden ersatte det tidigare korset med svepning. Ramen är förgylld, dekorerad med bladbårder och kröns av en strålgans med änglahuvuden.



Dopfont.



Predikstol.



Altaruppsatsen i koret.

Altarringen av trä från 1858 har rundad plan och två grindar. Altarringen är ett genombrutet räcke med en rundbågsarkad med platta ståndare med enkla kapital och baser målade i ljusblått. Knäfall och överliggare är skinnklädda.

Dopfunten av sandsten är medeltida. Cuppa och fot är fyrkantiga. Cuppans nedre del är dekorerad med en rundbåge på varje sida. Cuppans hörn är försedda med rundade lisener. Funten tillhör, enligt Lars Tynell i "Skånes medeltida dopfuntar", den så kallade Munkarpsgruppen som finns företrädesvis i kyrkor i sydvästra Skåne.

Predikstolen med baldakin från 1858 är ritad av Ludvig Hedin. Predikstolen är målad i brutet vitt med lister målade i guld. Korgens sidor har rektangulära fyllningar med romber av guldlistor.

Bänkinredningen är öppen, tillkom 1910 och ritades av G. Holmdahl. Ryggarna är i ramverkskonstruktion. Gavlarna är dekorerade med vindruvsklasar i relief. Gavlarna har armstöd. Bänkarna är målade i ljust blått med reliefer i mörkare blått och grönt. Dynor ligger i bänkarna.

Orgeln är byggd 1966 av J Künkels Orgelverkstad i Lund. Fasaden och läktarbarriären ritades av A V Lundahl 1879 till en äldre orgel. Fasaden är i nyklassicistisk stil målad i vitt och guld. Det högre mittpartiet flankeras av lägre partier som avdelas med pilastrar med bas och kapital.

Storklockan av malm är gjuten 1692. *Lillklockan* av malm är gjuten 1770 av Andreas Wetterholtz i Malmö. Båda klockorna är prydda med bårder och inskriptioner, lillklockan även med strålglass och änglahuvuden.

Kyrkogården

Historia

Kyrkogården i Västra Torp anlades när den nya kyrkan byggdes 1858 på en ny tomt. Den har senare utvidgats mot söder omkring 1910 och mot norr med ett stort område 1937. Norra kyrkogårdsmuren revs då och en ny mur byggdes runt utvidgningen.

Lilla Isie kyrkogård är bevarad som ödekyrkogård. En häck visar den gamla kyrkans grundplan.

Beskrivning

Kyrkan ligger högt och kyrkogården sluttar mot söder och öster. Kyrkogården omges av en vitputsad mur avtäckt med röda tegelpannor åt tre väderstreck. I söder avgränsar istället en avenbokshäck. I väster finns tre dekorativa gjutjärnsgrindar mellan kraftiga murade stolpar. En trädkrans av hamlade lindar står kring kyrkogården. Inga övriga träd finns men flera gravplatser har stora vintergröna buskar. Norr och söder om kyrkan finns buxbomsomgärdade gravar med singel. I öster är stora delar av kyrkogården grässådd med enstaka äldre gravstenar stående i gräs. I

nordöst har kyrkogården förmodligen aldrig blivit använd och är grässådd utan stenar. På södra sidan finns högresta stenar i form av obelisker, avbrutna kolonner och naturromantiska trädstammar med ekbladskrans. Här finns även flera gravkar, en planteringsram av sten. Lantbrukare är den vanligaste titeln men även några fiskare från Böste som visar på havets närhet. Flera olika hantverksyrken är representerade som skomakare, snickare och skräddarmästare. Kvinnliga yrkestitlar är ovanliga men här finns två barnmorskor och en hushållerska.

Även på utvidgningen i norr från 1930-talet är gravplatserna omgärdade med buxbom men är mindre och individuella med lägre horisontella stenar. Utvidgningen skiljs från den äldre delen med en bred grusgång. På nya delen vilar skulptören Anders Olson (1880-1955) vars sten skiljer sig från de andra. Han sten är stående och har en rund kopparmedaljong med relief av Anders Olsons porträtt. Han har gjort flera offentliga skulpturer i skånska städer.



Från norr. Flygfoto: Pär-Martin Hedberg.

Byggnader på kyrkogården

Ett materialhus uppfördes 1911 vid kyrkogårdens sydvästra hörn. Det innehöll då spruthus, bårhus, kolbod och klosetter. 1936 byggdes det om till gravkapell. 2003 ändrades det till personalutrymme och toalett. Fasaden är vitputsad och taket täckt med röda tegelpannor.

Kulturhistorisk karaktärisering för Lilla Isie kyrkoanläggning

Västra Torp är omgiven av jordbruksmark med gårdar. Inne i byn finns kringbyggda gårdar och några gatehus längs byvägen. Gårdarna omger delvis den forna byplatsen.

En mur med dekorativa gjutjärnsgrindar och en trädkrans av lind omgärdar kyrkogården. De stora träden och järngrindarna är betydelsefulla inslag i miljön. Kyrkogården karaktäriseras på halva kyrkogården av sent 1800-tals ideal med buxbomsomgärdade gravplatser med singel enligt typiskt sydsåknskt mönster. Halva kyrkogården  r grässådd med bara enstaka stenar och ger ett ödsligt intryck. Kyrkogården har inga senare tillägg som minneslund eller askgravplatser. Av personhistoriskt intresse är gravstenen till skulptören Anders Olson som utfört många offentliga verk i skånska st der.

Kyrkan är byggd 1858 och ersatte en medeltida kyrka som låg en bit bort. Befolkningen hade ökat kraftigt och kyrkan byggdes i början av en intensiv nybyggnadsperiod. Under 1860-talet nybyggdes 37 kyrkor i Skåne. Enligt praxis byggdes kyrkorna så att 2/3 av församlingen skulle få plats. Kyrkan  r en l nghuskyrka med halvrund absid i öster och kvadratisk torn i väster. Fasaderna  r vitputsade med dekorativa rundb gsfriser, taken  r belagda med gult tegel, fönstren  r tvådelade, rundbågiga, av gjutjärn. Kyrkans exteriör  r i stort oförändrad liksom de flesta kyrkor från denna tid. Kyrkan  r tidstypisk och en av många i rundb gestil från denna tid i Skåne.

Kyrkan ritades av byggmästare Magnus Cederholm som ofta var anlitad av C G Brunius. Vid denna tid dominerade de nyklassicistiska kyrkorna i övriga landet men i Skåne var Brunius inflytande starkt. Cederholm ritade en kyrka i Brunius anda med slagna tegelvalv och rundad absid med rundb gsfriser i medeltidsinspirerad stil. (Brunius hade dock velat ha friserna oputsade.) Många kyrkor byggdes med enkla tr innertak men i Skåne fick många kyrkor valv under Brunius inflytande om ekonomin medgav.

Kyrkorummet  r l just och karaktäriseras av låga vita kryssvalv, vita väggar och stora gjutj rn f nster. Fokus riktas mot altarpopsatsen. Interiören speglar olika tidsskikt och där olika stilar smälter samman. Nyklassicism, nygotik och rundbåge samsas. Predikstol, altare, altarring och altarskrank  r från kyrkans byggnads  r 1858 och i gemensam stil men med ny ljus färgsättning i vitt, grått, och guld som även återfinns

på den nyklassicistiska orgelfasaden från 1879. Förändringarna är nytt golv och nya öppna ljusblå bänkar från 1910 och underbyggd läktare 1982. Golvet är Viktoriaplattor som är typiskt för sekelskiftet 1800/1900 och är vanligt i nygotiska kyrkor. Läktarunderbyggnaden är diskret gjord och smälter in. Altartavlan tillkom 1884 och är målad av M E Winge som var professor på Konstakademin. Han har även målat altartavlorna i kyrkorna i till exempel Kvidinge, St Pauli i Malmö och Fleninge.

Kyrkans äldsta inventarium är den medeltida fyrkantiga dopfunten av enkelt snitt men värde på grund av ålder och som länk till den gamla kyrkan. Även kyrkklockorna kommer från den gamla kyrkan.

Att tänka på

- Kyrkogårdens mur med dekorativa gjutjärnsgrindar och trädkransen bidrar till kyrkogårdens värde.
- Kyrkan har en tidstypisk bevarad fasad med gjutjärnsfönster och rundbågsfriser.
- Interiören har medeltidsinspirerade slagna tegelvalv och inventarier främst från mitten och slutet av 1800-talet.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Tillkommen före utgången av år 1939. Omfattas av tillståndsplikt 4 kap. 3§.

Kyrkan ligger inom riksintresse kustzonen.

Kyrkotomten ligger inom reg. fornlämning Lilla Isie 44:1 som utgör den ungefärliga bytomten enligt äldre lantmäterikartor. Dessutom finns en sten av granit som enligt sägnen blir våt inför regnväder, Lilla Isie 26:1. Stenen fanns tidigare i Lilla Isies rivna kyrka. Fornlämningar skyddas enl. 2 kap. kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skånska kyrkor, Skånes Hembygdsförbund årsbok 1997

Underhållsplan för Lilla Isie kyrka 2007-08-10, Ponnert Arkitekter AB

Lilla Isie kyrka förr och nu, Stig Sivenius, 1958

Områdesbestämmelser för Västra Torps by, Trelleborgs kommun, 2004

Skånes medeltida dopfuntar, Lars Tynell, 1913

470 nya kyrkor, Bidrag till Sveriges arkitekturhistoria 1850-1890, Jakob Lindvall, 2009

Övriga uppgifter

Denna rapport om Lilla Isie kyrka, Skytts kontrakt, har upprättats av:

Kristina Simonsson, (rapportförfattare, inventering och foto)

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

Karl Johan Kember (granskning),

Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig avseende kulturvärden

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2018-10-23

Färdigställd rapport: 2018-12-20

Lilla Isie kyrka - byggnadsbeskrivning

Stomme:	Murverk-natursten Murverk-tegel
Fasadmaterial:	Puts-slät Puts-sprit
Fasadkulör:	Vit
Takform:	Sadeltak Halvt kägeltak Torntak
Taktäckningsmaterial:	Takpannor-lertegel, enkupiga Plåt Plåt-koppar
Byggnadsdel:	Torn-väster Långhus Absid-rundad-öster